

EBÜ RECÂ el-UTÂRİDİ

(أبو رجاء الطاردي)

Ebû Recâ' İmrân b. Teym el-Utâridî
(ö. 105/723-24 [?])

Tâbiî.

611 yılında doğdu. Adının Abdullah, babasının adının Milhân veya Abdullah olduğu da söylenir. Temîm kabilesinin Utârid koluna mensup olduğu için Utâridî ve Temîmî, ayrıca Basrî nisbeleriyle anılır. Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuş, Hz. Peygamber'in vefatının ardından Medine'ye gidip yerleşmiş ve rivayete göre Hz. Ebû Bekir'le görüşmüştür. Daha ziyade Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbas, İmrân b. Husayn ve Hz. Âişe gibi sahâbilerden hadis rivayet etmiş, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip ezberlemiş, daha sonra da kendisinden yaşça küçük olan İbn Abbas'a arz etmiştir. Ebû Recâ'dan Ebû'l-Eşheb el-Utâridî arz* yoluyla kıraat öğrenmiş, Eyyûb es-Sahtiyânî, Saîd b. Ebû Arûbe, Cerîr b. Hâzîm, Mehdî b. Meymûn gibi muhaddisler de hadis rivayet etmiştir. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de bulunmaktadır.

Kırk yıl imamlık yapmış olan, Kur'ân-ı Kerîm'i çok okumasıyla bilinen Ebû Recâ, **muhadramûn*** ve dolayısıyla tâbiîn neslinin önde gelen âlimlerinden ve güvenilir hadis râvilerinden biridir. Hasan-ı Basrî kendisine soru sormak üzere gelenleri Ebû Recâ'ya gönderirdi. Müslüman olmadan önceki yaşayışını anlatırken kumları toplayıp sütle karıştırarak put yaptıklarını, bazan beyaz bir taş dikip belli süre ona taptıklarını, yolda rastlayıp beğendikleri bir taşa ibadet ettiklerini, daha güzelini görünce eskisini bıraktıklarını söylerdi. Ayrıca yaylaklarda deve otlatıldığını, İslâmiyet'in yayılması üzerine Hz. Peygamber'den korkarak yerlerini terk ettiklerini ve bu arada yalancı peygamber Müseylimetülkezzâb'a katıldıklarını, fakat kelime-i tevhidi kabul edenlere Resûlullah'ın hiçbir zarar vermediğini duyunca müslüman olduklarını anlatırdı.

Ebû Recâ el-Utâridî'nin 105 (723-24) yılında vefat ettiğini belirtenler bulunduğu gibi bu tarihin 100 (718-19), 107 (725-26) veya 108 (726-27) olduğunu söyleyenler de vardır. **Muammerûn***dan sayılan Ebû Recâ'nın cenaze namazında Hasan-ı Basrî ile şair Ferezdak da hazır bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VII, 138-140; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 410; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 427-428; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 303; Ebû Nu'aym, *Hilye*, II, 304-309; İbn Abdülber, *el-İstî'ab*, III, 23-26; IV, 75; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 279-281; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 66; a.mlf., *A'lamü'n-nûbelâ*, IV, 253-257; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 287-289; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 604; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 74; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 140.

 RAŞİT KÜÇÜK
EBÜ REŞİD en-NİSÂBÜRİ

(أبو رشيد النسابوري)

Ebû Reşîd Saîd b. Muhammed
b. Hasen b. Hâtim en-Nisâbûrî**Mu'tezile'nin Basra ekolüne mensup
son temsilcilerinden biri.**

Doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak 383 (993) yılında Nisâbur'da Bedüzzaman el-Hemedânî ile Ebû Bekir el-Hârizmî arasında cereyan eden münazara meclisine katılanlardan biri olarak kendisinden "eş-şeyh el-mütekellim" diye söz edilmesi (Yâkût, II, 180) ve Nisâbûrî nisbesiyle şöhret bulması dikkate alınırsa 360 (970) yılı civarında Nisâbur'da doğduğu söylenebilir. Bağdat Mu'tezilesi'nin reislerinden Kâ'bî'nin tesirinde bulunan Nisâbur'da yetişti ve ilmi hayatının ilk döneminde bu mektebin görüşlerini benimsedi. Kaynaklarda bu dönemdeki hocaları hakkında bilgi yoktur. Daha sonra Rey'e giderek devrin Basra Mu'tezilesi'nin reisi olan Kâdî Abdülcebbar'ın derslerine katıldı. Bir müddet sonra Bağdat Mu'tezilesi'nden ayrılarak Basra ekolüne intisap etti. Rey'de Vezir Sâhib b. Abbâd'ın huzurunda akdedilen ilim meclislerine iştirak etti. Hocası Kâdî Abdülcebbar'a sorduğu sorularla dikkati çekti ve iltifatına mazhar olduğu hocası kendisine, öğrencileri arasındaki seçkinliğini belirtmek üzere "şeyh" unvanını verdi. Bir müddet hocasına yardımcı olduktan sonra Nisâbur'a dönmek üzere Rey'den ayrıldı, seyahati sırasında bir süre Cürçân'da kaldı. Nisâbur'a dönünce öğrenci yetiştirme faaliyetine giriştiyse de buranın, Sünnî bir hükümdar olan Gaznelî Mahmud'un hakimiyetine geçmesi üzerine Mu'tezile aleyhine bir ortam oluştu ve Sünnîler'den (veya Bağdat Mu'tezilesi'ne bağlı eski çevresinden) gördüğü baskılar yüzünden Rey'e dönmek zorunda kaldı. Kâdî Abdülcebbar'ın telkinleriyle eserler telif etti ve öğretim faaliyetinde ona yardımcı

oldu. Hocasının ölümünden sonra onun yerine geçerek vefatına kadar yetiştirdiği öğrenciler ve yazdığı eserlerle Basra Mu'tezilesi'nin reisleri arasına girdi. Ölüm tarihi bilinmiyorsa da hocasından sonra öğretim faaliyetine uzun müddet devam ettiğine ilişkin bilgiler dikkate alındığı takdirde hicri V. yüzyılın ortalarına doğru Rey'de vefat ettiği söylenebilir.

Ebû Reşîd en-Nisâbûrî hadis rivayet edenler arasında yer almışsa da bu alanda önemli bir şöhreti yoktur. Ayrıca Kur'an'ın i'câzı konusuyla ilgilenmiş ve bu sahada eser yazmıştır. Ancak onun asıl ilgi alanı kelâm ilmidir. Bu alanda özellikle Mu'tezile'nin Bağdat ekolüne yönelttiği tenkitlerle meşhur olmuştur. Eserlerinde Ebû Bekir er-Râzî ve İbnü'r-Râvendî gibi mülhidlerin yanı sıra Küllâbiyye, Cebriyye, Müşebbihe, Havâric ve Eş'ariyye mezheplerini de eleştirmiştir. Görüşlerinde genellikle Ebû Hâşim el-Cübbâî ve Kâdî Abdülcebbar'a uyan Ebû Reşîd'in dikkat çekici bazı görüşleri şöyledir:

Cevher, yokluğu yanında da cevherdir, yani ma'düma varlık niteliği atfedilebilir. Arazlar devamlı (bâki) olabilir. Âlemdeki bütün cisimlerin dört unsurdan (anâsır-ı erbaa) oluşması zaruri değildir. İlk bakışta çelişik gibi görünürse de hareketle sükûn ve lezzetle elem aynı cinstendir. Yer hareket halinde değil sükûn halindedir, yuvarlak değil düzdür (Ebû Reşîd en-Nisâbûrî, *el-Mesâ'il fi'l-hilâf*, nâşirlerin girişi, s. 18-20).

Allah'ın mevcûd, âlim, hay, mürîd, semî ve basîr olduğunu bilmek onun kâdir olduğunu ispat etmekte mümkün olabilir. Allah'ın kâdir olduğunu ispat eden şey ise âlemdeki fiilleridir. Çünkü insan, bu âlemde iki varlıktan birinin düzenli ve sağlam bir fiil yapması halinde bu fiili gerçekleştiren varlığın onu yapamayan nisbetle bir üstünlüğe sahip olduğunu kabul ettiği gibi onun varlığından da şüphe etmez. Zira yokun (ma'dûm) hiçbir şeye gücü yetmeyeceği açıktır. Allah'ın kâdir ve mevcûd olduğu bilinince hikmetli fiiller yapması ve değişik zamanlarda farklı nitelikler taşıyan türlü varlıklar yaratması ile istidlâl edilerek âlim, hay, mürîd, semî ve basîr olduğu ispat edilir (Ebû Reşîd en-Nisâbûrî, *Fi't-Tevhîd*, s. 327-328, 460-461, 493-510).

Ebû Reşîd en-Nisâbûrî, Allah'ın varlığını âlemdeki düzenli ve hikmetli fiillere dayandırarak kudret sıfatını ön planda tutmuş ve diğer bütün sıfatları ona irca etmiştir. Özellikle tabiat felsefesi konularında görüşlerini benimsediği Ebû